

AGENT 6

TOM ROB SMIT

Prevela
Eli Gilić

■ Laguna ■

Naslov originala

Tom Rob Smith

AGENT 6

Copyright © 2012 Tom Rob Smith

Translation copyright © 2012 za srpsko izdanje, LAGUNA

Za Zoi Trod

Ova knjiga je istorijska fikcija. Radi dočaravanja tih vremena, navedeno je nekoliko imena stvarnih ljudi i mesta. Međutim, događaji prikazani u ovoj knjizi izmišljeni su i svaka sličnost sa stvarnim ljudima ili događajima sasvim je slučajna.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

SSSR
Moskva
Lubjanka
Trg Lubjanka
Štab tajne policije

21. januar 1950.

Najbezbednije je zamišljati kako Staljin čita svaku reč kad pišete. I pored takve obazrivosti postoji opasnost od toga da promakne neka fraza, slučajna dvosmislenost – da se rečenica pogrešno protumači. Pohvale se mogu shvatiti kao ruganje, iskreno obožavanje kao podsmeh. Budući da čak ni najobazriviji pisac ne može da se osigura od svih mogućih tumačenja, drugo rešenje je da se dnevnik sakrije, čemu je pribegla mlada slikarka Polina Peškova. Njen dnevnik otkriven je u kaminu, ni manje ni više nego u dimnjaku, uvijen u voštanu tkaninu i uglavljen između dve razlabavljene cigle. Da bi uzela dnevnik, spisateljica je morala da sačeka da se vatra ugasi pre nego što zavuče ruku u dimnjak i opipa hrbat sveske. Ironija je što je Peškovu odala upravo složenost tog skrovišta. Jedan jedini čađav otisak prsta na površini njenog radnog stola probudio je sumnju agenta koji je ispitivao slučaj i preusmerio pretragu – uzoran primer policijskog razmišljanja.

Iz ugla tajne policije, sam čin skrivanja dnevnika jeste zločin bez obzira na njegovu sadržinu. To je pokušaj građanina da odvoji svoj lični život od javnog kad takav jaz

ne postoji. Nijedna misao ili iskustvo ne postoje nezavisno od autoriteta Partije. Skriveni dnevnik često je dokaz koji najviše osuđuje te mu se agenti najviše nadaju. Budući da dnevnik nije namenjen čitaocima, ljudi pišu slobodno, oprez im popušta i stvaraju ništa manje od netraženog priznanja. Iskrenost čini dokument pogodnim ne samo za osudu pisca već i njegovih prijatelja i članova porodice. Jedan dnevnik može odvesti do čak petnaest novih sumnjivih lica, petnaest novih tragova, često više od najiscrpnije istrage.

Na čelu ove istrage je Lav Demidov, dvadesetsedmogodišnjak, odlikovani vojnik regrutovan u redove tajne policije posle velikog Otadžbinskog rata. On je napredovao u MGB-u* zahvaljujući mešavini jednostavne poslušnosti, verovanja u Državu kojoj služi i strogog obraćanja pažnje na pojedinosti. Njegova revnost nije podstaknuta častoljubljem, već iskrenim obožavanjem otadžbine, zemlje koja je porazila fašizam. Lep je koliko je i ozbiljan, lica i duha kao s reklamnog postera, četvrtaste vilice s ukočenim usnama, uvek spremnim da izgovore neki slogan.

Za vreme kratke karijere u MGB-u Lav je nadgledao ispitivanje više stotina dnevnika, zagledao je hiljade zapisa u neumornoj potrazi za onima koji su optuženi za antisovjetsku propagandu. Seća se prvog dnevnika koji je istraživao kao prve ljubavi. Njegov mentor Nikolaj Borisov dao mu je težak slučaj. Lav na stranicama nije otkrio ništa optužujuće. Potom je njegov mentor pročitao isti dnevnik i istakao naizgled nedužno zapažanje:

6. decembar 1936. – Sinoć je usvojen Staljinov novi ustav. Osećam se kao i svi ostali u zemlji, tj. potpuno i neizmerno sam oduševljen.

* Ministarstvo državne bezbednosti (rus. *Министерство государственной безопасности*) – ime sovjetske tajne policije 1946–1953. (Prim. prev.)

Borisovu se nije dopalo što ta rečenica ne otkriva iskreno oduševljenje. Pisca je više zanimalo da uskladi svoja osećanja s osećanjima sugrađana. To je strateški i cinično, prazne reči čija je namera da sakriju piščeve sumnje. Zar neko ko se iskreno raduje neće opisati svoja osećanja umesto da upotrebi skraćenicu *tj.*? To pitanje je odvelo osumnjičenog do isleđivanja:

ISLEDNIK BORISOV: *Kako se sad osećate?*

OSUMNJIČENI: *Nisam uradio ništa pogrešno.*

ISLEDNIK BORISOV: *Ali moje pitanje je glasilo kako se osećate.*

OSUMNJIČENI: *Osećam strepnju.*

ISLEDNIK BORISOV: *Naravno da je osećate. To je sasvim prirodno. Ali primećujete da niste rekli: „Osećam ono što bi svako osećao na mom mestu, tj. strepnju.“*

Čovek je osuđen na petnaest godina. A Lav je naučio važnu lekciju – istražitelj se ne ograničava na traganje za buntovničkim izjavama. Daleko je važnije da uvek traga za neuverljivim izjavama ljubavi i odanosti.

Oslanjajući se na iskustva iz protekle tri godine, Lav je listao dnevnik Poline Peškove i primetio da osumnjičena ima ružan rukopis za jednu slikarku. Sve vreme je jako pritiskala olovkom, nijednom je nije naoštrila. Prelazio je prstom po poledini svake stranice, preko rečenica udubljenih poput Brajeve azbuke. Prineo je dnevnik nosu. Miriše na čađ. Stranice su škripale kao suvo jesenje lišće kad bi prešao prstom po poledini. Njuškao je, zavirivao i odmeravao svesku u ruci – ispitujući je na sve načine umesto da čita. Zatražio je izveštaj o sadržaju dnevnika od pripravnika. Lav je uz nedavno unapređenje dobio zadatak da nadgleda nove agente. Više

nije učenik, nego učitelj. Ti novi agenti ga prate za vreme radnog dana i noćnih hapšenja, stiču iskustvo i uče od njega dok ne budu spremni da vode sopstvene slučajeve.

Grigorij Semičastni ima dvadeset tri godine i peti je agent koga Lav obučava. On je verovatno najpametniji i nesumnjivo najmanje obećava. On previše zapitkuje, previše ispituje odgovore. Osmehuje se kad ga nešto razgali, mršti kad ga nešto uzruja. Dovoljno je da mu vidite lice da biste znali o čemu razmišlja. Rekrutovan je s Moskovskog univerziteta, gde je bio izuzetan student i dobio akademsko zvanje, nasuprot svom mentoru. Lav mu nije zavideo; spremno je prihvatio da nikad neće moći da se posveti ozbiljnom učenju. Iako svestan svojih intelektualnih nedostataka, Lav ne shvata zašto je njegov učenik prihvatio zanimanje za koje je potpuno neprikladan. Grigoriju taj posao toliko ne leži da je Lav čak pomišljao da mu savetuje da potraži drugi posao. Ali ako bi naglo otišao, našao bi se pod prismotrom i, po svemu sudeći, bio osuđen u očima Države. Grigoriju preostaje samo da se tetura svojim putem, a Lav oseća da mu je dužnost da mu pomogne koliko god može.

Grigorij je napregnuto listao strane, napred-nazad, očigledno tražeći nešto određeno. Napokon je podigao pogled i objavio:

– Dnevnik ne otkriva ništa.

Setivši se svog iskustva kao novajlije, Lav se nije mnogo iznenadio takvim odgovorom, ali razočarao ga je štićenikov neuspeh. Odvratio je:

– Ništa?

Grigorij klimnu glavom:

– Ništa važno.

Takva zamisao je neverovatna. Iako dnevnik ne sadrži izravne primere provokacije, ono što nije spomenuto

jednako je važno kao ono što je napisano. Lav je odlučio da podeli tu mudrost sa svojim štićenikom i ustao:

– Dozvoli da ti ispričam priču. Jedan mlad čovek svoje-vremeno je napisao u dnevniku kako je izvesnog dana bio neobjašnjivo tužan. Zapis je unet dvadeset trećeg avgusta. Godina je bila 1949. Šta bi ti pomislio o tome?

Grigorij sleže ramenima.

– Ništa naročito.

Lav nastavi:

– Kad je potpisan Pakt o nenapadanju između nacističke Nemačke i Sovjetskog Saveza?

– U avgustu 1939.

– Dvadeset trećeg avgusta 1939. Što znači da je taj čovek bio neobjašnjivo tužan na desetogodišnjicu pakta. Kad se tome doda da nije napisao ni reč hvale o vojnicima koji su porazili fašizam i Staljinovoj vojnoj neustrašivosti, tuga tog čoveka protumačena je kao ispitivanje naše spoljne politike. Zašto se zadržavati na greškama, ali ne izraziti ponos? Razumeš li?

– Možda to nije imalo nikakve veze s paktom. Svi su nekad tužni, usamljeni ili setni. Ne proveravamo istorijske datume kad god se tako osećamo.

Lav se iznervira:

– Možda to nije imalo veze s paktom? Možda neprijatelji ne postoje? Možda svi vole Državu? Možda ne postoje oni koji bi da podriju naš trud? Naš posao je da otkrijemo krivicu, a ne da se naivno nadamo da krivice nema.

Grigorij je razmislio pošto je primetio da se Lav razgnevio. Neuobičajeno taktično, preoblikovao je odgovor, ostao je pri svom zaključku, ali nije zvučao kao da se suprotstavlja:

– Polina je u dnevnik beležila obična zapažanja o svojim dnevnim navikama. Koliko vidim, nema ničega što bi je moglo optužiti. To su moji nalazi.

Lav je primetio da Grigorij nezvanično koristi slikarkino kršteno ime. Peškova je izabrana za dizajniranje i slikanje niza javnih murala. Budući da postoji opasnost da ona, ili bilo koji umetnik, stvori nešto donekle subverzivno, umetničko delo sa skrivenom porukom, MGB je preduzeo rutinsku proveru. Stvar je jednostavna: ako u dnevniku nema pritajenih subverzivnih poruka, malo je verovatno da će ih biti u njenom radu. Zadatak je lak i prikladan za novajliju. Prvi dan je prošao dobro. Grigorij je pronašao dnevnik dok je Peškova radila u ateljeu. Pošto je završio pretres, vratio je dokaz u skrovište u dimnjaku kako Peškova ne bi otkrila da je pod istragom. Podneo je izveštaj i Lav se načas zapitao postoji li nada za mladog čoveka. Zadivljujuće je što je shvatio da je čađav otisak prsta trag. Sledeća četiri dana, Grigorij je nastavio da nadzire, radeći mnogo više sati nego što je neophodno. Ali uprkos dodatnom poslu, nije podneo više nijedan izveštaj niti je izneo ikakva zapažanja. A sad tvrdi da je dnevnik bezvredan.

Lav mu je uzeo dnevnik. Osetio je da Grigorij nerado pušta stranice iz ruku. Prvi put je počeo da čita. Na prvi pogled se složio da u dnevniku nema ničeg provokativnog, kako bi se moglo očekivati s obzirom na pažljivo skrovište blizu vatre. Ali nespripreman da popusti pred zaključkom da je osumnjičena nedužna, okrenuo je poslednje stranice i pregledao najnovije beleške, zapisane u poslednjih pet dana koliko je Grigorij nadgleda. Osumnjičena je opisala kako je prvi put videla jednog suseda, čoveka koji stanuje u stambenom bloku s druge strane ulice. Nije ga ranije videla, ali prišao joj je i razgovarali su na ulici. Napisala je da je čovek zabavan i da se nada novom susretu pošto je stidljivo primetila da je lep.

Je l' mi rekao kako se zove? Ne sećam se. Mora da jeste. Kako mogu biti tako zaboravna? Rasejana sam. Volela bih da se setim kako se zove. Sad će se uvrediti kad se ponovo sretnemo. Ako se ponovo sretnemo, a nadam se da hoćemo.

Lav je okrenuo stranu. Želja joj se ispunila već sutra – ponovo je naišla na tog čoveka. Izvinila se što je zaboravna i zamolila ga da je podseti kako se zove. Odgovorio je da se zove Isak i neko vreme su zajedno išli, opušteno razgovarajući kao da su dugogodišnji prijatelji. Srećnim slučajem, Isak je išao u istom pravcu. Kad je stigla do ateljea, rastužila se što on odlazi. Sudeći po njenom zapisu, počela je da žudi za novim susretom čim je nestao iz vida.

Je li to ljubav? Ne, naravno da nije. Ali možda ljubav tako počinje?

Kako ljubav počinje – sentimentalna je, u skladu s čudnom naravi žene koja piše bezazlen dnevnik, ali ga brižljivo krije kao da sadrži izdaju i zaveru. Kakav budalast i opasan postupak. Lavu ne treba fizički opis tog druželjubivog mladog čoveka da bi znao o kome je reč. Pogledao je šticećenika i pitao:

– Isak?

Grigorij je oklevao. Odlučio se za istinu i priznao:

– Mislio sam da bi mi razgovor mogao koristiti da procenim njen karakter.

– Tvoj zadatak je bio da pretražiš njen stan i pratiš šta radi. Bez uspostavljanja veze. Mogla je da posumnja da si agent MGB-a. I da se ponaša drugačije kako bi te prešla.

Grigorij odmahnu glavom.

– Nije posumnjala u mene.

Lav se iznervirao zbog takvih početničkih grešaka:

– To znaš samo na osnovu onoga što je pisala u dnevniku. Ali mogla je da uništi prvobitni dnevnik i zameni ga ovim nezanimljivim nizom zapažanja jer je znala da je pod prismotrom.

Pošto je to čuo, Grigorijevo kratkotrajno ukazivanje poštovanja se rasprši, poput broda smrskanog na stenama. Namršti se i neobično drsko odvrti:

– Čitav dnevnik smišljen da nas prevari? Ona ne razmišlja tako, ne razmišlja kao mi. To je nemoguće.

Suprotstavlja mu se mladi pripravnik koji se nije pokazao na zadatku – Lav je strpljiv čovek, tolerantniji od drugih oficira, ali Grigorij ga iskušava.

– Često treba najpažljivije motriti upravo na ljude koji izgledaju nedužno.

Grigorij pogleda Lava s nečim nalik sažaljenju. Prvi put mu se izraz nije podudarao s odgovorom:

– U pravu si. Nije trebalo da razgovaram s njom. Ali ona je dobra osoba. U to sam uveren. U njenom stanu i svakodnevnim aktivnostima nisam otkrio ništa što bi nagovestilo da je ona išta drugo od odane građanke. Dnevnik je bezopasan. Nema potrebe da se Polina Peškova odvede na ispitivanje. Trebalo bi joj dozvoliti da nastavi da slika, u čemu je izvrsna. I dalje mogu da vratim dnevnik pre nego što se vrati s posla. Ona ne mora saznati za ovu istragu.

Lav pogleda njenu fotografiju, zakačenu na početku dosijea. Lepa je. Zaludela je Grigorija. Je li ga očarala kako bi izbegla sumnju? Je li pisala o ljubavi znajući da će on pročitati te redove i osetiti potrebu da je brani? Lav mora da ispita tu izjavu ljubavi. Nema izbora osim da pročita dnevnik od

početka do kraja. Više ne može da veruje rečima svog štićenika. Ljubav ga je učinila nepouzdanim.

Ima više od stotinu strana. Polina Peškova pisala je o svom radu i životu. Njena ličnost snažno je izbijala: mušičav stil, obeležen diverzijama, iznenadnim mislima i uzvičnicima. Zapisi su skakali s jedne teme na drugu, često skretali s niti misli i ostavljali je nedovršenom. Nema političkih izjava, sve se svodi na njen svakodnevni život i slikanje. Pošto je pročitao čitav dnevnik, Lav nije mogao da ospori kako postoji nešto privlačno u vezi s tom ženom. Često se smejala svojim greškama, koje je beležila s primetnom iskrenošću. Njena otvorenost može da objasni zašto je tako pažljivo krila dnevnik. Malo je verovatno da ga je skovala da prevari. Pošto je to pomislio, Lav je pokazao Grigoriju da sedne. On je stajao kao čuvar na dužnosti sve vreme dok je Lav čitao. Uznemiren je. Kad se spustio na ivicu stolice, Lav ga je pitao:

– Kaži mi zašto je krila dnevnik ako je nedužna?

Naslutivši da je Lav smekšao prema njoj, Grigorij se uzbudio. Govorio je brzo, hrleći prema mogućem odgovoru:

– Ona živi s majkom i dva mlađa brata. Ne želi da oni njuškaju po dnevniku. Možda bi je ismevali. Ne znam. Ona govori o ljubavi, možda se stidi takvih misli. Ništa više od toga. Moramo da razlučimo kad nešto nije važno.

Lavu misli blude. Zamišlja kako Grigorij prilazi mladoj ženi. Ali teško mu je da zamisli kako ona srdačno odgovara na pitanja jednog neznanca. Zašto mu nije rekla da je ostavi na miru? Veoma je nesmotreno što je bila tako otvorena. Nagnuo se i spustio glas, ne zato što se boji da će ga neko čuti, već kako bi mu dao do znanja da više ne govori zvanično, kao pripadnik tajne policije.

– Šta se desilo između vas dvoje? Prišao si joj i počeli ste da razgovarate? A ona...

Lav je oklevao. Nije znao kako da završi rečenicu. Konačno, kolebljivo je pitao:

– I ona je odgovorila...?

Grigorij izgleda kao da nije siguran da li mu pitanje postavlja prijatelj ili nadređeni oficir. Kad je shvatio da je Lavova znatiželja iskrena, odgovorio je:

– Kako drugačije da se upoznaš s nekim nego da se predstaviš? Govorio sam o njenom slikarstvu. Rekao sam joj da sam video neke njene radove, što je istina. I nastavili smo da pričamo. Lako je razgovarati s njom, druželjubiva je.

Lavu se to čini neverovatnim:

– Nije bila sumnjičava?

– Nije.

– Trebalo je da bude.

Nakratko su kao prijatelji razgovarali o pitanjima srca, ali sad su ponovo agenti. Grigorij obori glavu.

– Da, u pravu si. Trebalo je da bude.

Ne ljuti se na Lava, već na sebe. Njegova veza sa slikarom izgrađena je na laži: njegova naklonost utemeljena je na smicalicama i obmani.

Iznenadivši samog sebe, Lav pruži dnevnik Grigoriju:

– Uzmi ga.

Grigorij se nije pomerio, pokušavajući da dokuči šta se dešava. Lav se osmehnu:

– Uzmi ga. Ona može slobodno nastaviti da slika. Nema potrebe da je nadalje ispitujemo.

– Siguran si?

– Nisam našao ništa u dnevniku.

Shvativši da je ona bezbedna, Grigorij se osmehnu. Ispružio je ruku da uzme dnevnik od Lava. Kako su mu stranice kliznule pod prstima, Lav oseti obris utisnut u papir – ne slovo ili reč, već nekakav oblik, nešto što nije video.

– Čekaj.

Lav ponovo uze dnevnik, otvori stranu i pogleda gornji desni ugao. Prostor je prazan. Ali osetio je utisnute crte kad je dotakao drugu stranu. Nešto je izbrisano.

Uzeo je olovku i počeo da prelazi grafitom po papiru. Ukazala se avet sitne škrabotine, crteža ne većeg od njegovog palca. Žena stoji na pijedestalu i drži baklju – kip. Lav je tupo zurio dok nije shvatio o čemu je reč. To je američki spomenik. Kip slobode.

Grigorij zamuca:

– Ona je slikarka. Neprestano crtka.

– Zašto je izbrisano?

Nije odgovorio.

– Petljao si s dokazima?

U Grigorijevom glasu začu se strava:

– Prvog dana u MGB-u čuo sam priču o Lenjinovoj sekretarici Fotijevoj. Ona tvrdi da je Lenjin pitao svog šefa bezbednosti Feliksa Deržinskog koliko je kontrarevolucionara uhapšeno. Deržinski mu je pružio list papira na kome je pisalo hiljadu pet stotina. Lenjin je stavio krstić na cedulju i vratio mu je. Njegova sekretarica tvrdi da je Lenjin tako obeležavao pročitane dokumente. Deržinski ga je pogrešno razumeo i sve ih je pogubio. Zato sam morao da izbrišem crtež. Mogao bi da se protumači pogrešno.

Lav pomisli da je takvo poređenje neprikladno. Čuo je dovoljno:

– Deržinski je otac naše službe. Besmisleno je što upoređuješ svoju nevolju s njegovom. Mi nemamo ovlašćenja da tumačimo. Nismo sudije. Ne možemo da odlučujemo koje dokaze da dostavimo, a koje da uništimo. Ako je nedužna, kao što tvrdiš, to će se otkriti za vreme daljeg ispitivanja. Ugrozio si samog sebe takvim pogrešnim pokušajem da je zaštititiš.

– Lave, ona je dobar čovek.

– Opčinjen si njome. Rasuđivanje ti je nepouzđano.

Lav primeti da mu je glas postao grub i surov te ublaži ton:

– Budući da je dokaz netaknut, ne vidim razloga da privlačim pažnju na tvoju grešku, grešku koja bi svakako označila kraj tvoje karijere. Napiši izveštaj, obeleži crtež kao dokaz i pusti iskusnije da odluđu.

Dodao je:

– I, Grigoriju, neću ponovo moći da te zaštitim.

Tramvaj Moskovski most

Istog dana

Lav dunu na prozor i napravi se para. Detinjasto, bez razmišljanja, prstom je nacrtao obrise Kipa slobode – sirovu verziju crteža koji je danas video. Žurno ga obrisa grubim rukavom kaputa i osvrnu se. Skica bi bila neprepoznatljiva ikome osim njemu, a tramvaj je gotovo prazan. Unutra je samo još jedan čovek koji sedi u prednjem delu i kome se lice gotovo ne vidi od brojnih slojeva odeće zbog hladnoće. Pošto se uverio da niko nije video skicu, Lav je zaključio kako nema razloga za brigu. Uglavnom veoma pažljiv, teško mu je da poveruje kako je napravio tako opasan propust. Učestvuje u previše noćnih hapšenja, a teško mu je da zaspi čak i kad ne radi.

Tramvaji su uvek krcati osim rano ujutru i kasno uveče. Oslikani debelom prugom po sredini, tandrću po gradu poput divovskih bombona. Lav često nema izbora osim da se ugura na silu. Tramvaji imaju pedeset sedišta, ali u njima je uglavnom dvostruko više putnika koji se tiskaju za mesto u prolazu. Lavu bi večeras više prijala neudobnost krcatog tramvaja, ljudi što se guraju i zarivaju mu laktove u bokove.

Umesto toga, uživa u raskoši slobodnog sedišta dok putuje prema povlastici praznog stana – ne mora da deli smeštaj, još jedna prednost njegovog položaja. Čovekov status određuje se time koliko ga praznog prostora okružuje. Uskoro će mu dodeliti sopstveni automobil, veći stan, možda čak i daču – kuću na selu. Sve više prostora, sve manje veza s ljudima koje je zadužen da nadzire.

Reči mu navreše u glavu:

Ljubav tako počinje

Nikad nije bio zaljubljen, ne onako kako je opisano u dnevniku – nije osetio uzbuđenje pri pomisli da će uskoro videti neku ženu niti tugu čim se ona udalji. Grigorij je stavio život na kocku zbog žene koju jedva poznaje. To je valjda čin ljubavi? Izgleda da je nepromišljenost odlika ljubavi. Lav je više puta stavljao život na kocku za svoju zemlju. Pokazao je izuzetnu smelost i posvećenost. Ako je ljubav žrtva, onda je njegova jedina prava ljubav ona prema Državi. A Država mu uzvraća ljubavlju, kao sinu miljeniku, nagrađuje ga i daje mu moć. Nezahvalno je i sramotno što mu je uopšte palo na pamet da ta ljubav nije dovoljna.

Podvukao je ruke ispod butina ne bi li ih bar malo ugrijao. Stresao se pošto mu je i dalje hladno. Đonovi njegovih čizama šljapkaju u baricama istopljenog snega na metalnom podu. Oseća težinu u grudima kao da je podlegao gripu, bez ikakvih simptoma osim iscrpljenosti i sumornih misli. Došlo mu je da se nasloni na prozor, zažmuri i zaspi. Staklo je prehladno. Obrisao je novu mrlju od pare i provirio. Tramvaj je prešao most i sad prolazi ulicama s hrpama snega. Sneg i dalje pada, krupne pahulje udaraju o prozor.

Tramvaj se zaustavio. Prednja i zadnja vrata se bučno otvoriše i pahulje pohrliše unutra. Vozač se okrenu prema prednjim vratima i povika u noć:

– Požuri! Šta čekaš?

Glas mu odgovori:

– Tresem sneg sa čizama!

– Ulazi više snega nego što otresaš. Odmah ulazi ili ću zatvoriti vrata.

Ušla je žena s velikom torbom, čizama pokrivenih grudvama snega. Kad su se vrata zatvorila za njom, rekla je vozaču:

– Ionako nije mnogo toplo unutra.

Vozač pokaza na vrata:

– Radije bi pešačila?

Osmehnula se i ublažila napetost. Poražen njenom ljupkošću, otresiti vozač joj uzvрати osmeh.

Žena se okrenula da osmotri redove sedišta i ugledala Lava. Prepoznao ju je. Stanuje nedaleko od njega. Zove se Lena. Često je viđa. Zapravo mu je zapala za oko upravo zbog toga što se ponaša kao da ne želi da bude primećena. Neupadljivo se oblači, poput većine žena, ali ona nije nimalo neupadljiva. Lenina lepota zasenjuje njenu želju da se ne ističe i Lav bi je svakako primetio čak i da mu posmatranje ljudi nije posao.

Pre nedelju dana sreo ju je u metrou. Bili su toliko blizu jedno drugome da je pomislio kako bi bilo nepristojno da joj se ne javi. Budući da su se sretali nekoliko puta, pristojnost je nalagala da je bar pozdravi. Toliko se unervozio da mu je trebalo nekoliko minuta da skupi hrabrost da joj se obrati. Ali predugo je oklevao i ona je izašla iz voza. Osujećen, Lav je pošao za njom iako nije bila njegova stanica, impulsivno, što mu nije nimalo svojstveno. Dok je išla prema

izlazu, ispružio je ruku i dotakao je po ramenu. Okrenula se, obazrivih krupnih smeđih očiju, spremna da se suoči s opasnošću. Pitao ju je kako se zove. Procenila ga je jednim pogledom i osmotrila putnike što su prolazili pored njih, pa tek onda odgovorila da se zove Lena. Zatim se izvinila da žuri pa otišla. Nije bilo ni trunke ohrabrenja kao ni najmanjeg nagoveštaja nepristojnosti. Lav se nije usudio da pođe za njom. Smeteno se vratio do perona da sačeka sledeći voz. Taj poduhvat ga je skupo koštao. Sutradan je zakasnio na posao, što mu se nikad nije desilo. Tešio se time da je bar saznao kako se zove.

Sad je prvi put vidi posle tog nespretnog upoznavanja. Napregnuo se kad je pošla prolazom, ponadao se da će sestiti do njega. Ljuljajući se u ritmu tramvaja, bez reči je prošla pored njega. Možda ga nije prepoznala? Lav se osvrnuo. Sela je blizu samog kraja. Torba joj je na krilu, a pogled prikovan na sneg što pada. Nema svrhe da se laže: naravno da ga je prepoznala; vidi se po tome kako se pažljivo ne obazire na njega. Povredila ga je razdaljina koju je postavila između njih; svaki metar je mera njene odbojnosti prema njemu. Sela bi bliže da je htela da priča. S druge strane, to bi bilo previše očigledno. Trebalo bi da on priđe njoj. Zna kako se zove. Oni su poznanici. Nema ničeg nedoličnog u tome da započne drugi razgovor. Što duže čeka, to će biti teže. Ako razgovor omane, Lava će koštati samo malo ponosa. Našalio se u sebi kako može podneti takav gubitak: možda je previše tašt.

Naglo je ustao, rešen da dela, pa pošao prema Leni s odglumljenim samopouzdanjem. Seo je u red ispred nje i okrenuo se preko sedišta:

– Zovem se Lav. Upoznali smo se pre neki dan.

Toliko je dugo ćutala da se Lav zapitao hoće li mu uopšte odgovoriti:

– Da, sećam se.

Tek tad je shvatio da nema o čemu da priča. Posramljen, brzo je improvizovao:

– Čuo sam da si rekla kako je u ovom tramvaju hladno kao i napolju. Baš sam mislio o tome. Mnogo je hladno.

Pocrvaneo je zbog ispraznosti tih reči i ogorčeno zažalio što nije temeljno promislio o ovom razgovoru.

Ona je pogledala Lavov kaput i primetila:

– Hladno? Čak i s tako lepim kaputom?

Kao agent, Lav može da priušti sebi kvalitetan kaput, ručno izrađene čizme i debelu šubaru. Njegov kaput objavljuje njegov status. Ne želeći da prizna da radi za tajnu policiju, odlučio je da slaže:

– Poklon od mog oca. Ne znam gde ga je kupio.

Promenio je temu:

– Često te viđam. Pitam se živimo li blizu jedno drugome.

– To izgleda verovatno.

Lav se zbunio tim odgovorom. Lena očigledno ne želi da mu kaže gde stanuje. Takva obazrivost nije neobična. Ne bi trebalo da to shvati lično. On to razume bolje od drugih. U stvari, to mu se dopada. Ona je promućurna i u tome je deo njene privlačnosti.

Pogled mu se zaustavio na njenoj torbi, punoj knjiga i svezaka – školskih vežbanki. Pokušavajući da deluje opušteno, posegnuo je za jednom vežbankom.

– Ti si nastavnica?

Lav je pogledao podatke ispisane na prvoj korici. Lena kao da se neznatno uspravila:

– Tako je.

– Šta predaješ?

Lenin glas postade slabašan:

– Predajem...

Izgubila je nit misli i dotakla čelo:

– Predajem političke nauke. Izvini, mnogo sam umorna.

Nema dvosmislenosti. Ona želi da je on ostavi na miru.

Trudi se da ostane ljubazna. Vratio joj je knjigu.

– Izvinjavam se. Uznemiravam te.

Lav je ustao, osetivši se nesigurno na nogama kao da tramvaj putuje uzburkanim okeanom. Vratio se do svog sedišta, pridržavajući se za šipku. Poniženje mu kola venama umesto krvi, ispunjava mu celo telo – sav gori. Pošto je nekoliko minuta sedeo, stisnute vilice, zureći kroz prozor dok mu je njeno blago odbijanje odzvanjalo u glavi, primetio je da je toliko stegao ruke da mu se trag noktiju usekao u dlanove.

Lubjanka

Trg Lubjanka

Štab tajne policije

Sutradan

Lav nije spavao sinoć. Ležao je u krevetu, zurio u tavanicu i čekao da žaoka poniženja iščili. Posle nekoliko sati ustao je i koračao po praznom stanu, prelazio iz jedne sobe u drugu kao životinja u kavezu, pun mržnje prema izdašnom prostoru koji mu je dodeljen. Bolje bi mu bilo da spava u barakama, prikladnom mestu za jednog vojnika. Njegov stan je porodični, zavist mnogih, ali je prazan – kuhinja je nekorišćena, dnevni boravak netaknut, bezličan, ništa više od mesta gde može da predahne posle posla.

Pošto je rano stigao u kancelariju, seo je za radni sto. Uvek dolazi rano, osim onda kad je zastao da pita Lenu kako se zove. Sve ostale kancelarije su prazne, bar one na njegovom spratu. Možda ima ljudi dole u sobama za isleđivanje, gde ispitivanje može bez prestanka trajati danima.

Posvetio se poslu, nadajući se da će mu to skrenuti misli s Lene. Ali nije mogao da se usredsredi na dokumenta pred sobom. Naglo je zamahnuo rukom i oborio papire na pod. Nepodnošljivo je – kako jedna neznanka može tako da utiče na njega? Ona je nevažna. On je važan čovek. Ima drugih

žena, mnogo njih; mnoge bi bile zahvalne kad bi obratio pažnju na njih. Ustao je i ushodao se po kancelariji, kao što je hodao po stanu, osećajući se zarobljeno. Otvorio je vrata, pošao pustim hodnikom i obreo se u obližnjoj kancelariji gde stoje izveštaji o osumnjičenima. Proverio je da li je Grigorij podneo izveštaj, očekujući da je njegov štićenik zaboravio ili zanemario dužnost zbog sentimentalnosti. Predao je izveštaj; on čami pri dnu hrpe dosijea slabog prioriteta o svakojakim tričarijama, koji nedeljama neće biti pročitani.

Lav je podigao dosije o Peškovoju i napipao dnevnik unutra. Naprasno je odlučio da ga premesti među dosijea najvišeg prioriteta i spustio ga na sam vrh gomile, za najteže osumnjičene, kako bi ga osoblje pročitalo čim stigne.

Pošto se vratio za radni sto, oči počеше da mu se sklapaju, kao da konačno može da zaspi pošto je obavio tu birokrat-sku dužnost.

Lav otvori oči. Grigorij ga je gurkao da ga probudi. Lav je ustao, postidjen što je uhvaćen kako spava za radnim stolom, pitajući se koliko li je sati.

– Jesi li dobro?

Pribrao je misli i setio se – dosijea.

Lav požuri iz kancelarije bez reči. Hodnici vrve, svi su stigli na posao. Ubrzavši korak, gurajući se pored kolega, stigao je do kancelarije gde drže otvorene slučajeve zarad ispitivanja. Nije se obazirao na ženu koja ga je pitala šta mu treba i poče da pretražuje hrpe dosijea, tražeći dosije o slikarki Polini Peškovoju. Bio je na vrhu. Stavio ga je tamo pre samo sat vremena. Sekretarica ga je ponovo pitala šta mu treba.

– Ovde je bio jedan dosije.

– Odneli su ih.

Slučaj Peškove je na razmatranju.

Istog dana

Lav je na Grigorijevom licu tražio znake mržnje ili gnušanja. Njegov štićenik očigledno ne zna da je dosije Poline Peškove premešten. Uskoro će saznati. Lav bi trebalo da preduhitri otkriće nekim objašnjenjem, opravdanjem – bio je iscrpljen, samo je pogledao dokument i vratio ga na pogrešnu gomilu. Kad bolje razmisli, nema potrebe da to spominje. Dokazi protiv slikarke su tanki. Pročitaće njen dosije i odbaciti slučaj. Ionako bi ga pročitali: Lav je samo ubrzao postupak. U najgorim slučajju, pozvaće je na kratak razgovor. Slobodno će moći da nastavi svoj rad. Grigorij će ponovo moći da je vidi. Lav bi trebalo da izbacii slučaj iz glave i usredsredi se na zadatak pred sobom – na njihov sledeći zadatak. Grigorij ga zapita:

– Jesi li dobro?

Lav spusti ruku na njegovu:

– Dobro sam.

Svetla su isključena. U zadnjem delu sobe okreće se projektor. Na ekranu se pojavi snimak idiličnog sela. Kuće su od

brvana, a krovovi od slame. U bašticama bujaju letnji začini. Debeljuškaste kokoške ključaju zrna iz punih keramičkih posuda. Svega ima u izobilju, uključujući sunce i dobro raspoloženje. Zemljoradnici su odeveni u tradicionalnu nošnju, šalove s mustrom i bele košulje. Hodaju kroz polja kukuruza prema selu. Sunce je jarko, a nebo vedro. Muškarci su snažni. Žene su snažne. Rukavi su im zavrnuti. Uzvišenu muziku smeni zvanični glas naratora:

– Danas će ove zemljoradnike posetiti neočekivan gost.

Nekoliko ljudi u odelima stoji u središtu sela. Izgledaju nezgrapno, kao da ne pripadaju tu. Bucmasta lica su im osmehnuta dok vode počasnog gosta po živopisnom okruženju. Posetilac je muškarac u kasnim dvadesetim, visok, lepo građen i markantan. Ili je greška u montaži ili je čovek zaista takav, tek izgleda kao da se neprestano osmehuje. Podbočen je. Ne nosi sako i zavrnuo je rukave kao i zemljoradnici. Nasuprot izveštačenoj seoskoj pantomimi oko njega, čovekovo uzbuđenje izgleda iskreno. Narator nastavi:

– Svetski poznat crni pevač i odani komunista Džesi Ostin posetio je našu provinciju u sklopu obilaska naše velike zemlje. Iako građanin Sjedinjenih Američkih Država, gospodin Ostin je dokazao da je najodaniji prijatelj Sovjetskog Saveza koji peva o našem načinu života i veri u slobodu i poštenje.

Na snimku se pojavi gospodin Ostin u krupnom planu. Njegovi odgovori prevedeni su na ruski, mada se u pauzama čuo i engleski:

– Želim da prenesem poruku svetu! Ova zemlja voli svoje građane! Ova zemlja hrani svoje građane! Ovde ima hrane! I to obilje! Priče o gladovanju su laži. Priče o tegobama i nesreći su propaganda velikih kapitalističkih kompanija, koje žele da poverujete kako samo one mogu da vam

obezbude ono što vam je potrebno. Oni žele da se osmehujete i zahvaljujete dok plaćate jedan dolar za hranu vrednu nekoliko centi! Oni žele da radnici osećaju zahvalnost kad dobiju nekoliko dolara za svoj rad dok velike kompanije zgrću milione. Ovde ne! Ne u ovoj zemlji! Poručujem svetu – postoji drugi način! Ponavljam – postoji drugi način! I video sam ga svojim očima.

Ljudi u odelima zaštitnički su okružili Ostina, smejući se i pljeskajući. Lav se zapitao koliko je agenata Državne bezbednosti prurušeno u zemljoradnike. Pretpostavio je da su svi. Ne bi verovali da će ijedan pravi zemljoradnik odigrati ulogu kako valja.

Snimak se završio. Iz zadnjeg dela istupi njihov nadređeni oficir, major Kuzmin. Nizak i zdepast, s naočarima debelog okvira, nekome sa strane može izgledati smešno. Ali ne i oficirima MGB-a jer znaju koliko je moćan i spreman da koristi tu moć. Reкао je:

– Ovaj snimak napravljen je 1934. kad je gospodin Ostin bio dvadesetsedmogodišnjak. Njegovo oduševljenje za naš režim nije splasnulo. Kako možemo biti sigurni da nije američki špijun? Kako možemo biti sigurni da njegov komunizam nije kakva obmana?

Lav zna ponešto o tom pevaču. Čuo je njegove pesme na radiju. Pročitao je nekoliko članaka o njemu, od kojih nijedan ne bi bio objavljen da vlasti ne smatraju tog Amerikanca vrednim saveznikom. Naslutivši da su Kuzminova pitanja retorička, nije rekao ništa, već je čekao da on nastavi. Major je čitao iz dosijea:

– Gospodin Džesi Ostin rođen je 1907. u Brakstonu, u Misisipiju. Imao je deset godina kad se s porodicom preselio u Njujork. Mnoge crnačke porodice odselile su se s Juga, gde su ih progonili. Gospodin Ostin je iscrpno govorio o tim

iskustvima u prepisima koje sam vam dao. Rasna mržnja je veliki izvor nezadovoljstva crnih Amerikanaca i delotvorno sredstvo za njihovo regrutovanje u komunizam, možda najdelotvornije sredstvo koje imamo.

Lav pogleda svog nadređenog. On ne govori o mržnji kao o zločinu – nema dobrih i loših postupaka, sve se odmerava s političkog stanovišta. Nije reč o zlobi, već o proračunima i ispitivanjima. Kuzmin primeti Lavov pogled:

– Hoćeš li nešto da kažeš?

Lav odmahnu glavom. Kuzmin nastavi da čita:

– Porodica gospodina Ostina preselila se 1917, zajedno s mnogim drugim. Bilo je to vreme masovnih seoba s Juga na Sever. Od svih mržnji koje je Džesi Ostin iskusio, verovatno ga je ona koju je spoznao u Njujorku okrenula komunizmu. Nije naišao samo na mržnju belaca već i crnačkih porodica iz srednje klase koje su se već snašle na tom području. One su se bojale da će doseljenici preplaviti severne gradove. To što je video kako se ljudi koji bi trebalo da se svrstaju uz pridošlice okreću protiv njih snažno je uticalo na njega. Video je kako klasne razlike unose razdor čak i u srodne zajednice.

Lav je prelistao svoj primerak dosijea. Unutra je samo jedna fotografija mladog gospodina Ostina s roditeljima. Majka i otac stoje uspravno, kao da su nervozni pred foto aparatom, a mladi Ostin je između njih. Kuzmin je nastavio:

– Otac mu je u Njujorku radio kao liftadžija u zapuštenom hotelu po imenu *Skajlajn*, koji je u međuvremenu propao. U tom hotelu su se odigravale sve vrste izopačenosti uobičajene za kapitalistički grad – droga, prostitucija. Koliko znamo, njegov otac nije bio umešan ni u šta nezakonito, iako su ga više puta uhapsili i pustili bez kaucije. Majka mu je bila domaćica. Džesi Ostin tvrdi da mu detinjstvo nije bilo naruženo nasiljem niti pijanstvom; umesto toga njegovu

porodicu tištala je nemaština. Soba im je bila hladna zimi, a topla leti. Otac mu je umro kad je imao dvanaest godina. Dobio je galopirajuću tuberkulozu. Iako Sjedinjene Američke Države imaju zadivljujuće zdravstvene ustanove, one nisu otvorene za sve. Recimo, Životno osiguranje *Metropolitan* iz Njujorka napravilo je veoma napredan sanatorijum za svoje zaposlene. Međutim, otac gospodina Ostina nije radio za tu kompaniju. Nije mogao da priušti sebi sanatorijum. Gospodin Ostin je dan-danas siguran da bi njegov otac preživeo da su ga primili u neku ustanovu. Možda je to još jedan važan događaj u političkom razvoju gospodina Ostina: gledao je kako mu otac umire u zemlji gde je zdravstvena nega uslovljena time gde je neko zaposlen, što pak zavisi od boje kože, od slučajnosti pod kojima se neko rodio.

Lav je ovog puta podigao ruku. Kuzmin mu klimnu glavom:

– Ako je tako, zašto nema više komunista među Amerikancima?

– To je veoma važno pitanje, koje nas mnogo zbunjuje. Ako nađeš odgovor, možeš da dobiješ moj posao.

Kuzmin se nasmeja čudno, zagrcnuto, pa nastavi:

– Iako je gospodin Ostin pun hvale za svoju majku, ona je posle muževljeve smrti morala da radi u više smena. Pošto je toliko vremena bio prepušten sebi, počeo je da peva kako bi se uposlio i detinja sanjarija pretvorila se u karijeru. Njegove pesme uvek su bile vezane za politiku. Po njemu, te dve stvari su jedno te isto. Za razliku od mnogih crnačkih pevača, Džesi Ostin ne peva pesme vezane za crkvu, već za komunizam. Komunizam je njegova crkva.

Major Kuzmin je pustio ploču. Svi su sedeli i slušali gospodina Ostina. Lav nije razumeo reči. Ali je shvatio zašto Kuzmin, najsumnjičaviji čovek na svetu, ne sumnja u iskrenost gospodina Ostina. To je najiskreniji glas koji je Lav čuo,

reći kao da mu izviru pravo iz srca, obazrivost i proračunatost ih nisu učinili umerenim. Kuzmin isključi muziku.

– Gospodin Ostin je postao jedan od naših najvažnijih propagandista. Pored toga što su mu stihovi polemički i što je postigao komercijalni uspeh, on je sjajan govornik i poznat je širom sveta. Njegova muzika donela mu je slavu a njegova politika dobila je međunarodnu platformu.

Kuzmin dade znak čoveku koji rukuje projektorom:

– Ovo je snimak govora koji je održao u Memfisu 1937. Pažljivo ga pogledaj. Nema prevoda, ali posmatraj reakcije publike.

Film je promenjen. Projektor zazuja. Na ekranu se pojavila koncertna dvorana ispunjena hiljadama ljudi.

– Obrati pažnju na to da su samo belci u publici. U južnim američkim državama postoje zakoni koji nalažu da u publici mogu biti ili samo belci ili samo crnci. Nema mešanja.

Gospodin Ostin, u odelu i s kravatom, stoji na podijumu i obraća se velikoj publici. Neki ljudi izlaze, drugi ga grubo prekidaju. Kuzmin pokaza na neke ljude što su izlazili:

– Zanimljivo je da veći deo te publike sastavljene od belaca zadovoljno sedi dok on peva. Sede i tapšu, čak mu priređuju stajaće ovacije. Međutim, gospodin Ostin ne može da završi koncert a da ne održi politički govor. Čim počne da priča o komunizmu, oni ustaju i odlaze. Ali gledaj izraz gospodina Ostina dok odlaze.

Ostin ne izgleda malodušno zbog njihove reakcije. Izgleda kao da uživa u toj nezgodi, pokreti mu postaju sigurniji dok je i dalje govori.

Kuzmin je upalio svetlo:

– Tvoj zadatak je suštinski važan. Gospodin Ostin trpi sve veći pritisak američkih vlasti zbog nepokolebljive podrške našoj zemlji. U tim dosijeima su članci koje je sâm napisao

i objavljivao u američkim socijalističkim novinama. Videćeš koliko su provokativni za konzervativno uređenje – pozivi na promene i zahtevi za revolucijom. Bojimo se da bi Ostinu mogli da oduzmu pasoš. Ovo mu je možda poslednja poseta.

– Kad dolazi?

Kuzmin je stao ispred Lava i prekrstio ruke:

– Večeras. Ostaće dva dana. Sutra će ga odvesti u obilazak grada. Uveče će održati koncert. Tvoj zadatak je da se pobrineš da ništa ne pođe naopako.

Lav se zaprepasti. Dobio je premalo vremena da se pripremi. Obazrivo je izrazio svoje brige pitanjem:

– On stiže večeras?

– Tvoj tim nije jedini kome sam poverio taj zadatak. Odlučio sam da te uključim u poslednjem trenutku. Imam dobar osećaj u vezi s tobom, Demidove. Bilo bi razumljivo da naš gost, pošto je pod tolikim nadzorom kod kuće, preispita svoju odanost prema našem narodu. Želim da moji najbolji ljudi rade na ovome.

Kuzmin je blago stegao Lavu rame kako bi istovremeno izrazio poverenje u njegove sposobnosti i ozbiljnost zadatka:

– Njegova ljubav prema našoj zemlji mora se očuvati po svaku cenu.